

**ВНЕСОК ПРЕЗИДЕНТА ЛЕОНІДА КРАВЧУКА
У СТВОРЕННЯ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В СВІТІ**

Аналізуються процеси державотворення в Україні у перші роки її незалежності, обґрунтовується вагомий внесок першого Президента України Л. М. Кравчука у формування позитивного іміджу української держави в світі.

Анализируются процессы государственного строительства в Украине в первые годы её независимости, обосновывается солидный вклад первого Президента Украины Л. М. Кравчука в создание позитивного имиджа украинского государства в мире.

In the article the processes of creation of the state in Ukraine in the first years of independence are considered. In particular the question is about contribution of first President L. M. Kravchuk to the creation of a new image of country and presentation it in a world.

Ключові слова: Україна, Президент, керівник держави, міжнародний імідж держави, інформаційна політика.

З 24 серпня 1991 р. Україна увійшла у якісно новий історичний етап свого існування, вже як самостійна держава. Розпад Радянського Союзу зумовили глибокі кризові процеси в соціально-економічному і політичному житті країни. Іще 1985 року Михайло Горбачов заявив про потребу виведення країни з кризи, тоді ж було проголошено перебудову, а пізніше — і політику гласності. Ці новації створили певне підґрунтя для реформування економіки країни, лібералізації суспільного життя, започаткували утвердження свободи слова. Водночас усі реформи мали досить суперечливий і непослідовний характер, а отже виявилися неспроможними зупинити розвал СРСР.

Ставши на шлях існування як незалежної держави Україна постає перед потребою вирішення низки фундаментальних проблем. Назріла широкомасштабна трансформація політичних механізмів, вертикалі влади, перебудови економіки країни тощо. І весь тягар цих перетворень виніс на своїх плечах український народ, а також його керівництво —



*Л. М. Кравчук – перший
Президент України*

насамперед Президент української держави – Леонід Макарович Кравчук.

Постать Президента Л. Кравчука вже давно перебуває у полі зору вітчизняних дослідників. Аналізові політики і влади на фоні політичного портрету Леоніда Макаровича Кравчука присвятив свою монографію В. М. Литвин [10]. Життєвий шлях Президента, особливості його політичної діяльності також вивчали відомі науковці В. П. Андрущенко і М. І. Михальченко [11], А. А. Кокотюха [3] та ін. Високо оцінюючи ці праці, все ж варто констатувати, що до цього часу залишається недостатньо вивченою роль першого Прези-

дента України у розбудові позитивного образу новоствореної української держави в світі. Дана стаття присвячена розгляду саме цього питання й має на меті проаналізувати особливості державотворення в Україні у перші роки її незалежності в контексті формування зовнішньої інформаційної політики держави, а також з'ясувати участь у цьому процесі Л. М. Кравчука.

Після референдуму 1 грудня 1991 р. розпочалося міжнародне визнання нової держави. Першою 2 грудня 1991 р. незалежність України визнала Польща. Того ж дня прем'єр-міністр Канади Брайан Малруні заявив, що Канада визнає Україну як незалежну державу і розпочинає переговори про встановлення з нею дипломатичних відносин. Наступного дня було підписано протокол про встановлення міжнародних відносин між Україною та Угорською Республікою, розпочало свою роботу в Україні посольство цієї держави. 4 грудня Україну визнали Литва та Латвія, 5 грудня — Росія і Болгарія. Серед західноєвропейських країн першими були Швеція (19 грудня) і Норвегія (24 грудня).

До певної міри зволікали із визнанням української незалежності США, однак 25 грудня і Вашингтон визнав незалежність України. Того ж дня це зробили Мексика та Ізраїль, пізніше — ФРН, Австралія та Бразилія (26 грудня), КНР (27 грудня), Японія та Італія (28 грудня), Велика Британія та Данія (31 грудня). Загалом протягом першого місяця після референдуму Україну визнали 57 держав світу,

а на початок березня 1992 р. — 104. Водночас 47 з них встановили з республікою повномасштабні дипломатичні відносини.

Протягом першого року існування незалежної України її державну самостійність визнали більш як 130 країн, дипломатичні відносини було встановлено у повному обсязі, а 40 держав відкрили у Києві свої представництва [2].

Відтак перед першим Президентом Л. М. Кравчуком постало одне з найголовніших завдань — почати презентацію України, як держави, світовому загалу. Завдання це ускладнювалося тим, що на міжнародній арені Україна до цього часу доволі часто сприймалася як «частина Росії». Цю думку підживлювали й триваючі публічні заяви окремих російських політиків. По суті великодержавницьку позицію неодноразово декларували в цей час віце-президент А. Руцької, міністр М. Полторанін, депутат С. Бабурін, а також деякі інші відомі та впливові політики Росії. С. Бабурін, зокрема, ще в травні 1992 р. заявив: «Або Україна знову возз'єднається з Росією, або — війна» [8].

З перших днів свого президентства Л. Кравчук, виступаючи за збереження сформованого за багато десятиліть інформаційного українсько-російського простору, водночас обстоював ідею про формування самостійної зовнішньої інформаційної політики української держави. Україна, наполягав Президент, — європейська держава, і вона має входити до європейських структур [9, с. 44].

У ході перших закордонних візитів Л. Кравчуку спростовувати поширені уявлення про СНД як про нову, пострадянську форму державності. Так, 4 квітня 1992 р., під час виступу на Міжнародному Бертельсманівському форумі «Майбутнє Європи: альтернативи стратегії» Президент заявив: «... Представляється невірним існуюче у багатьох людей на Заході та Сході уявлення про Співдружність як нову державу. Таке сприйняття СНД визначається, на мою думку, певною консервативністю мислення...» [16].

Визначним кроком для України стало рішення про відмову від ядерного озброєння. Леонід Кравчук активно обстоював ідею позаблокового та без'ядерного статусу України: «Ми глибоко віримо в торжество розуму, зваженості, відповідальності за свої дії народів та їх політичних лідерів. Ми маємо вчитися жити як незалежні держави, поважати одне одного, робити добро. Ми маємо показати після розпаду войовничої імперії мирні устремління народів. Ось чому

Україна, маючи третій за могутністю ядерний потенціал у світі, ставить за мету перетворитись на без'ядерну державу» [14, с. 4—8].

Під час зустрічі з послами іноземних держав у Києві 1993 року Президент України Л. М. Кравчук наголосив, що розпочате Україною ядерне роззброєння проводитиметься поетапно. «Україна цілком вивела тактичну зброю зі своєї території в Російську Федерацію. — Говорив він. — Що стосується стратегічної ядерної зброї, то ми її не розглядаємо як військову силу. Хоча б тому, що ядерна кнопка розташована не в Києві. Отже, ми зацікавлені, і це я щиро вам кажу, якомога скоріше позбутися чужої ядерної зброї, яка нам дісталася в спадщину. Однак вона є матеріальною цінністю. Я з усією відповідальністю хочу попросити вас, щоб з вашою допомогою було знято з порядку денного питання, що Україна становить собою ядерну загрозу. Будь-які спроби подати її образ як ядерну загрозу не відповідає дійсності» [1. — 1993. — 14 грудня. — С. 2].

Роззброєння супроводжувалося значними утрудненнями. Найсамперед ця справа потребувала величезних коштів та зусиль. Однак можна з упевненістю стверджувати, що рішення відмовитися від ядерної зброї було правильним і вигідним для молодій українській державі, оскільки завдяки цьому кроку значно полегшувалася її інтеграція у світову спільноту.

Щоправда, нині можна почути думки про те, що все-таки ця ідея була невдалою. Так, наприклад, Олег Ємець, доктор фізико-математичних наук, професор, завідувач кафедри математичного моделювання та соціальної інформатики Полтавського університету споживчої кооперації України вважає, що відмова від ядерного озброєння виявилася шкідливою для держави. «Однією з перших наших великих помилок була відмова від володіння ядерною зброєю. — Наголошує він. — Гадаю, що тепер багато хто усвідомив це і шкодує, що було здійснено такий «пацифістський крок». У світі, де всі озброюються і де навіть малі країни прагнуть мати атомну бомбу, рішення тогочасних українських лідерів виглядає малодушним...» [15].

Зауважимо, що і на початку 1990-х рр., і тепер висловлювалися критичні оцінки на адресу Л. Кравчука. Дехто з опонентів закидав йому недалекоглядність і некомпетентність у питаннях управління державою. Зокрема, в одному з недавніх випусків «Дзеркала тижня» можна було прочитати такі оцінки діяльності Л. М. Кравчука: «Він

і на президентській посаді залишався насамперед ідеологом, для нього найголовніше було створити атрибутику держави, і він чудово почувався серед цієї атрибутики. Про якісь серйозні економічні реформи і гадки не було навіть не тому, що Кравчук був таким вже затятим ворогом ринкової економіки, а насамперед тому, що він не знав, навіщо вони потрібні, у його розуміння атрибутики вони просто не вписувались» [2].

Однак, на нашу думку, оцінюючи державотворчу діяльність Л. М. Кравчука, не можна не зважати на те, що перед першим українським Президентом, як і перед усією молодією українською державою, стояли надскладні завдання. Актуальним, зокрема, було навіть питання доведення світовій спільноті тієї простої істини, що Україна — це самостійна і незалежна держава, яка має бажання і всі можливості для інтеграції у європейський простір. Леонід Кравчук добре це розумів і саме тому він не міг не перейматися «ідеологічними питаннями», які насправді були (і залишаються) важливими у контексті реалізації стратегій державотворення.

Під час виступу на Всесвітньому форумі українців, який відбувся 21 серпня 1992 р., Президент України наголосив на необхідності формування позитивного іміджу нашої країни у світі. Л. Кравчук відзначав, що українці, які проживають у різних державах світу, можуть подекуди значно більше зробити для іміджу України, ніж ті українці, що власне мешкають на Батьківщині. «Узгоджені і динамічні дії державних і громадсько-політичних інститутів України з діаспорою, — наполягав Кравчук, — допоможуть створити нашій державі належний імідж, показати її як велику силу прогресу і стабільності в Європі і світі. А це приведе до посилення міжнародного авторитету України, значних економічних здобутків. Ми маємо визначити основні регіони світу і зосередити там всю свою діяльність для досягнення поставлених цілей» [9, с. 7].

Основними завданнями української держави у контексті формування достойного образу держави за кордоном Президент вважав:

- постійне ознайомлення світу з позитивним образом України;
- завоювання якомога більшої кількості політичних союзників;
- розвиток інтересу країн світу до інвестування в Україну, торгівлі з нею та обміну науково-культурними досягненнями [9, с. 7].

Як свідчить аналіз періодики та архівних документів, першому Президенту України доводилося працювати в умовах жорсткого

психологічного тиску. Націоналісти звинувачували його в поміркованості, комуністи — у відмові від радянських переконань. До того ж деякі політики та й засоби масової інформації ставили у провину Кравчуку доведення Радянського Союзу до розколу. Це останнє Леонід Макарович визнавав, виступаючи на четвертій сесії Верховної Ради України 10 грудня 1991 р.: «І ось після цього нас стали звинувачувати в розвалі Союзу. Останні два дні, вчора і сьогодні, саме це є основною темою центральних органів і деяких засобів масової інформації. Мовляв, керівники трьох держав вкінці розвалили Союз, і в цьому їх найбільша провина» [1. — 1991. — 13 грудня. — С. 2].

Попри ці труднощі, саме за часів керівництва Кравчука держава Україна почала набувати усіх притаманних незалежній державі атрибутів. 4 листопада 1991 р. було прийнято Закон про державний кордон України. Цей закон чітко визначав недоторканність кордонів країни, правила їхнього перетину, порядок охорони [6]. 15 січня 1992 р. Президія Верховної Ради, розглянувши питання про Державний гімн України, затвердила музичну редакцію Державного гімну, автором музики якої є М. Вербицький, на слова «Ще не вмерла Україна» П. Чубинського. А 28 січня сесія Верховної Ради ухвалила і постанову «Про Державний прапор України». Ним став національний синьо-жовтий стяг. 19 лютого 1992 р. Верховна Рада постановою «Про Державний герб України» затвердила тризуб як малий герб держави, вважаючи його головним елементом великого герба України [2]. Ще одним знаменним кроком України на шляху до Європи став підписаний Президентом Кравчуком у 1992 р. Гельсінський підсумковий акт. Цей акт затверджував непорушність кордонів держави та відсутність у неї будь-яких територіальних претензій до сусідів [13].

Розбудовувалася дипломатична служба України. На середину 1992 р. у Міністерстві закордонних справ, яке очолював Анатолій Зленко, налічувалося понад 200 штатних працівників. Для порівняння відзначимо, що в подібних Україні за територією і кількістю населення державах у зовнішньополітичних відомствах працювало значно більше людей. Так, на початок 1992 р. в Англії у центральному апараті МЗС налічувалося 3805 працівників та у закордонних установах — 2800, в Італії, відповідно, — 3 і 6 тис., у Німеччині — 2550 і 5250 осіб, у Франції загалом — понад 10 тис. працівників. Наприклад, російське представництво у Франції налічувало 500 представників, а українське — трьох, які суміщали свої функції з роботою в ЮНЕСКО [7].

Певні утруднення існували і з справою виділення приміщень для українських посольств, оскільки всі закордонні радянські представництва, включно з майном, відійшли у власність Російської Федерації. Українським дипломатам також бракувало досвіду роботи та кваліфікації. Однак усі ці проблеми поступово вирішувалися, зокрема і за активного сприяння української діаспори.

У 1992 р. Верховна Рада Україна за поданням Президента Леоніда Кравчука прийняла Закон про заснування посади представника Президента, який став іще однією віхою на шляху укріплення вертикалі влади. Проте питання відносин між представниками Президента і головами обласних та районних рад залишалось невирішеним. Це ускладнювало справу управління.

Після здобуття незалежності в основу діяльності України на міжнародній арені було покладено власні національні інтереси. Молода держава стає активною учасницею різноманітних міжнародних організацій, що також посприяло зміцненню міжнародних зв'язків та поширенню відомостей про Україну у світі.

З 1992 року Україна бере участь у діяльності Організації з безпеки і співпраці в Європі (ОБСЄ). Того ж року держава приєдналася до Міжнародного валютного фонду (МВФ), Світового банку (СБ) (раніше — Міжнародного банку реконструкції і розвитку). Додамо до цього, що у період президентства Леоніда Кравчука постала Українська Православна Церква, пожвавилось релігійне життя, почали будуватися нові храми.

На початку 90-х рр. разом з виникненням незалежної держави почало формуватися і громадянське суспільство. Зокрема, була створена громадська організація «Український союз промисловців та підприємців». Леонід Кравчук першим з-поміж партійних чиновників зумів налагодити діалог з рухівською аудиторією.

Журналістка Діана Куришко у статті «Леонід Кравчук: незалежність, інфляція, кравчучка» цілком слушно, на нашу думку, виділила такі надбання та прорахунки в діяльності першого Президента.

Позитивами у президентській діяльності стало те, що:

— після путчу Кравчук вийшов з Компартії та погодився на ініціативу депутатів з Народного руху проголосувати за Акт проголошення незалежності України. «Виходячи зі смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною у зв'язку з державним переворотом в СРСР», — сказано в документі;

- 31 серпня Кравчук підписав указ Президії Верховної Ради про заборону Компартії. У грудні він став Президентом за підтримки 61,6% виборців;
- на період правління Кравчука припала розбудова державних структур незалежної країни, формування Міністерства закордонних справ, визнання України іншими країнами світу;
- було прийнято перші 400 законів, зокрема Земельний кодекс, який визнав приватну власність на землю. Почалися ринкові реформи, зокрема розквіт приватного підприємництва.

Разом із тим, у діяльності Л. Кравчука виявилися і суттєві прорахунки:

- через політичну боротьбу першому Президенту не вдалося затвердити нову Конституцію України;
- економічні зв'язки з іншими союзними республіками було розірвано, натомість стрімко зростав борг за енергоносії перед Росією: вже восени 1993 р. він становив 2,5 млрд. дол.;
- Україна опинилася серед лідерів світу за дефіцитом державного бюджету. Спроби Національного банку зупинити інфляцію через друк непідкріплених товарами грошей лише розхитували економіку. У 1993 і 1994 рр. грошова маса у обігу зростала у 18 разів;
- Кравчук тяжів до адміністративного регулювання, не погоджуючись на глибокі економічні реформи [5].

Сам Леонід Макарович усвідомлював відповідальність, яка була покладена на нього із обранням Президента, він також чимало зробив і для ствердження української держави, і для успішної презентації її світовому загалу.

«На нас дивиться світ. — Наголошував Президент під час свого виступу на четвертій сесії Верховної Ради України 10 грудня 1991 р. — Чи зможемо ми утримати ситуацію, чи не зможемо. Якщо уважно почитаємо перші відгуки на наші дії, то побачимо, що вони схвальні. Ось я взяв деякі документи. Представник держпарламенту США Маргарет Татуайлер заявила вчора, що адміністрація Сполучених Штатів задоволена змістом Угоди про створення Співдружності Незалежних Держав. Таку ж думку висловив сьогодні спеціальний представник Прем'єр-міністра Канади Девід Райт. Можна сказати, що світ підтримує наші позиції і вважає, що це єдиний вихід сьогодні з тієї ситуації, яка склалася» [1. — 1991. — 13 грудня. — С. 2].

Натомість пізніше Леонід Макарович визнавав: «...Сьогодні я бачу, чого я не зробив, бо збоку, і з відстані років, видніше. Я мрію про те, щоб нові політики це зробили, а я підказуватиму» [12, с. 79].

Таким чином, аналіз літератури і джерел вказує на те, що, незважаючи на недоліки, певну поміркованість та обережність у прийнятті політичних рішень, Леонід Макарович Кравчук усе ж став тією особистістю, яка завдяки власному досвіду, прагматизму та вмінню робити правильні висновки чимало зробила на посаді Президента для того, аби світ дізнався про Україну як про окрему молоду державу. За часів президентства Л. Кравчука Україна почала формуватися як окрема держава. Вона також стала першою державою, що добровільно відмовилася від ядерної зброї, засвідчивши в такий спосіб свою добру волю всій світовій спільноті. Нарешті саме Президент Л. Кравчук забезпечив просування країни по принципово новому шляху розвитку, спромігся вирішити чималу кількість болючих проблем «безкровно», і в цьому його безумовні заслуги перед Україною.

1. Голос України. Газета Верховної Ради України.
2. Державотворчі процеси розбудови незалежності : «Електронний ресурс» : [Режим доступу] : <http://www.history.vn.ua/book/history3/53.html>
3. Кокотюха А. А. Леонід Кравчук / Кокотюха А. А. — Х. : Фоліо, 2009. — 119 с.
4. Портников В. Кравчук / В. Портников // Дзеркало тижня. — № 2 (477). — 2004. — 17—23 січня.
5. За матеріалами: tochka.net
6. Закон України «Про державний кордон України» : «Електронний ресурс» : [Режим доступу] : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1777-12>.
7. Зовнішня політика та міжнародні зв'язки незалежної України : «Електронний ресурс» : [Режим доступу] : http://udec.ntu-kpi.kiev.ua/lspace/history_ukr
8. Кармазіна М. Росія у фокусі президентського окуляра (грудень 1991 — липень 1994 рр.) / М. Кармазіна // Наукові записки інституту політичних та етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України: Збірник наукових праць. — К., 2006. — Вип. 32. — 482 с.
9. Кравчук Л. М. Є така держава Україна : Матеріали з виступів, інтерв'ю, прес-конференцій, брифінгів, відповідей на запитання / Л. М. Кравчук. — М. : Глобус, 1992. — С. 44.
10. Литвин В. М. Украина: политика, политики, власть: На фоне политического портрета Л. Кравчука / В. М. Литвин — К. : Альтернативы, 1997. — 335 с.

11. Михальченко Н. И. Беловежье. Л. Кравчук. Украина 1991—1995 / Н. И. Михальченко, В. П. Андрущенко — К. : Украинский Центр духовной культуры, 1996. — 512 с.

12. Новітня Україна 1991—2001: (Роздуми видатних сучасників) : [Кол. моногр.] / М. М. Амосов, Володимир (В. М. Сабодан), Л. І. Грач та ін. — К. : МАУП, 2001. — С. 79.

13. Сайт Посольства України в Фінляндській республіці <http://www.mfa.gov.ua/>

14. Слово і час. — 1992. — № 4. — С. 4—8.

15. Україні не вистачає чітких позитивних образів : «Електронний ресурс» : [Режим доступу] : http://dialogs.org.ua/issue_full.php?m_id=8538

16. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). — Ф. 5233. — Оп. 1. — Спр. 426.

П. А. Дігтяр

УДК: 94(477)«199—201»:323:2

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Аналізуються погляди істориків, політологів і конституціоналістів на природу громадянського суспільства, пов'язані з відповідним розумінням соціальності, влади, публічності й прав людини. Висвітлюються важливі аспекти розвитку громадських організацій України в новітній період, що мають віддзеркалюватися в навчальному курсі «Історія України»,

Анализируются взгляды историков, политологов и конституционалистов на природу гражданского общества, связанные с соответствующим пониманием социальности, власти, публичности и прав человека. Освещаются важные аспекты развития общественных организаций Украины в новейшее время, которые должны отражаться в курсе «История Украины».

In this article the opinions of the historians, the politicians and the constitutional lawyers in the civil society nature area are also analyzed. These